

Womens Health

verlies van libido door kanker, kankerbehandeling en de consequenties

Aukje Does, MANP

verpleegkundig specialist
Alrijne Zorggroep Leiden

illustratie: Gustav Vigeland, beelden park Oslo

Disclosure belangen spreker	
Belangenverstrengeling	Geen
Voor bijeenkomst mogelijk relevante relaties met bedrijven¹	Bedrijfsnamen
• Sponsoring of onderzoeksgeld² ☐ Honorarium of andere (financiële) vergoeding³ ☐ Aandeelhouder⁴ ☐ Andere relatie, namelijk ...⁵	

Beeldvorming seksualiteit in de media

Hoort bij mensen met een jong,
mooi, gezond en een volmaakt
lichaam. Geen associatie met
oudere en zieke mensen

Hoe vaak komen problemen met seksualiteit bij vrouwen voor als gevolg van kanker?

Seksueel probleem	Prevalentie 64% (BVN)
Verminderd verlangen	23-64%
Opwindings- of lubricatieproblemen	20-48%
Orgasme problemen	16-36%
Pijn (dyspareunie)	35-38%

Seksualiteit

Een complex fenomeen, uniek voor ieder mens

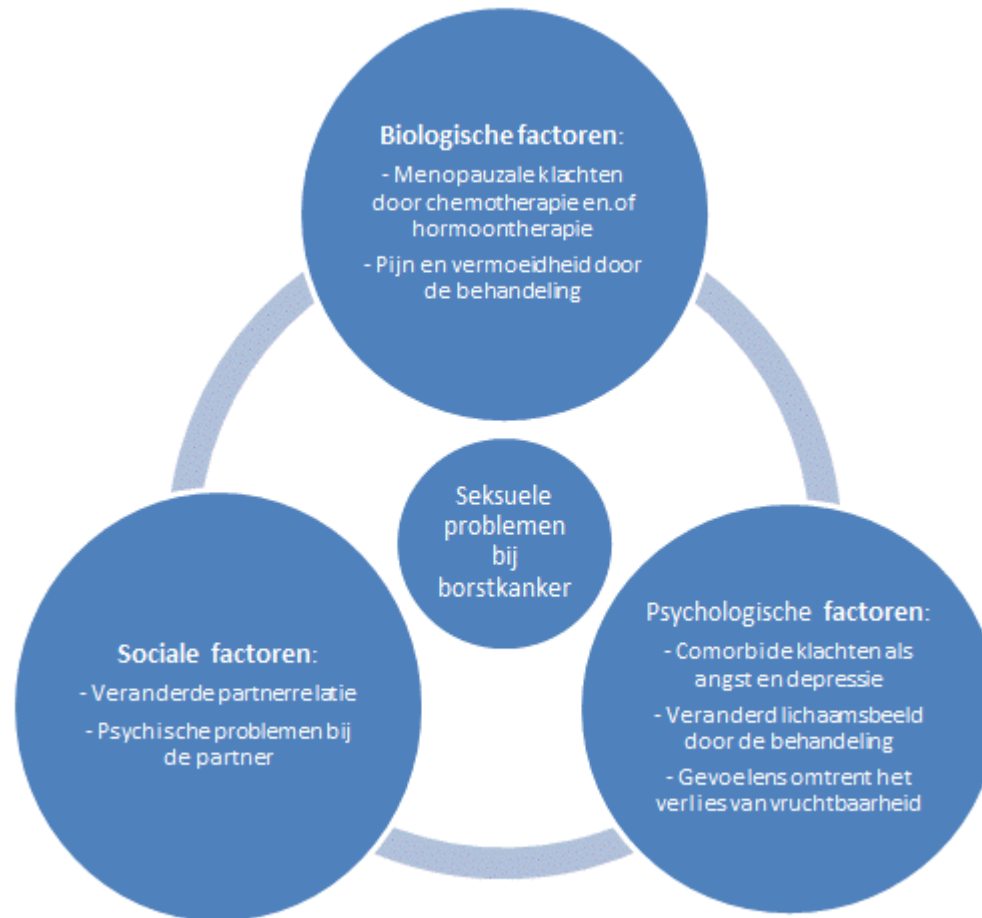

Beïnvloedende aspecten

- Somatisch
  - Biologisch
  - Fysiologisch
- Emotioneel
- Intellectueel
- Sociaal
- Cultureel

Bio Psychosociaal model kanker en seksualiteit

Factoren die het seksueel verlangen beïnvloeden

- Zelfbeeld
- Schaamtegevoel
- Gevoel van Zelfbewustheid
- Relationele factoren
- Medicatie
- Eerdere seksuele ervaringen
- Pijn
- Angst etc.

Zelfbeeld

- Identiteit
- Lichaamsbeeld is een samenspel tussen:
  - Ideaalbeeld
  - werkelijkheid → zelfbeleving
  - Presentatie
- Vertrouwen in je eigen lichaam
- Zeggenschap over je lijf en leden

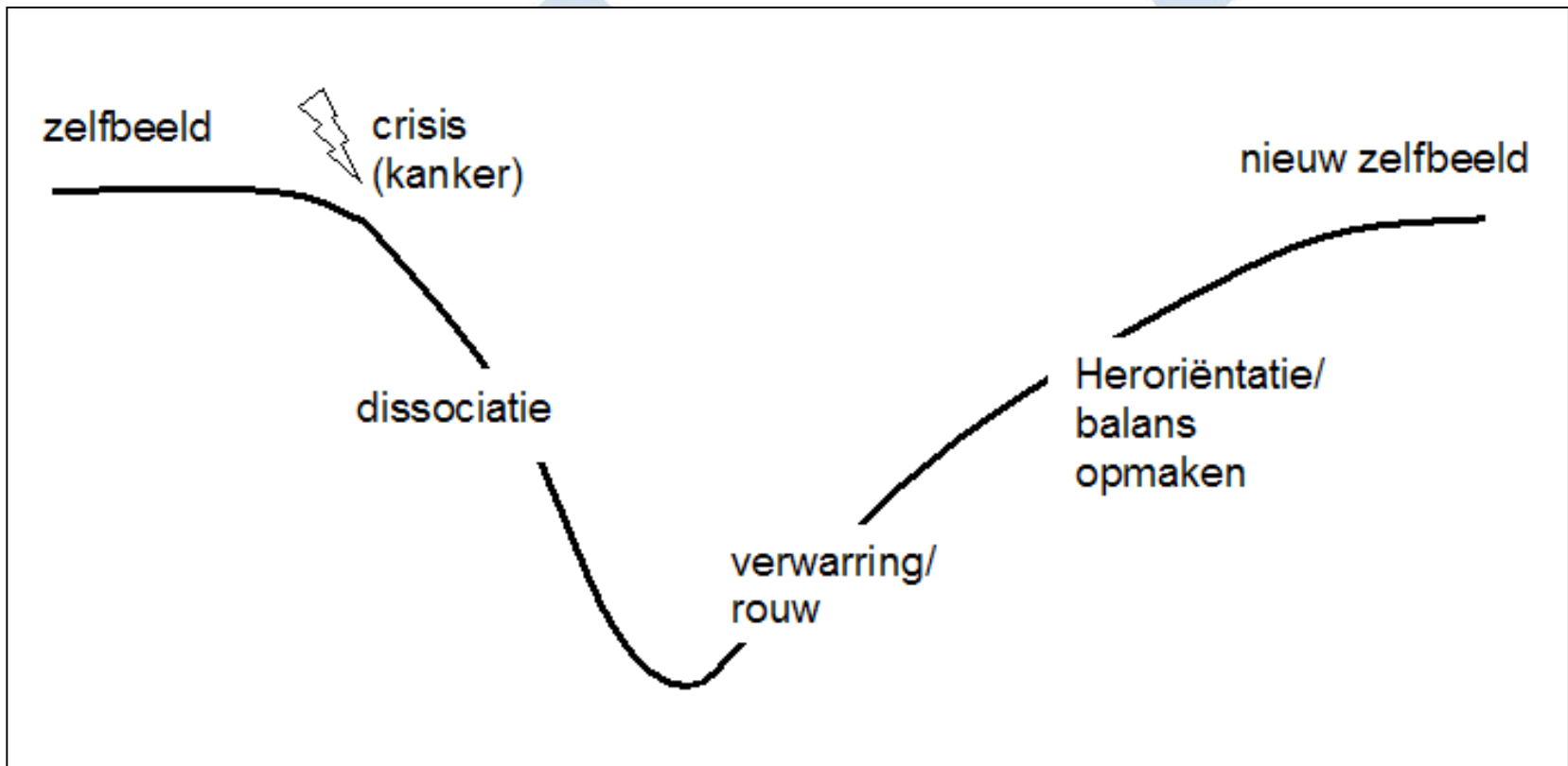
Veranderd zelfbeeld door kanker

Veranderingen mentaal

- Onzekerheid over je lijf
- Verlies van vanzelfsprekendheid
- Inbreuk op lichamelijke integriteit
  - Verlies van privacy
  - Dissociatie
- Veranderd uiterlijk
- Verandering in de relatie

Nieuw zelfbeeld na kanker

Wat is seksueel verlangen?

Anne Katz PhD RN FAAN
ONS Congress 2017

I want me to want you
Zin

De som van factoren die ons bewegen tot / afhouden van seksueel gedrag (Levine 2003)

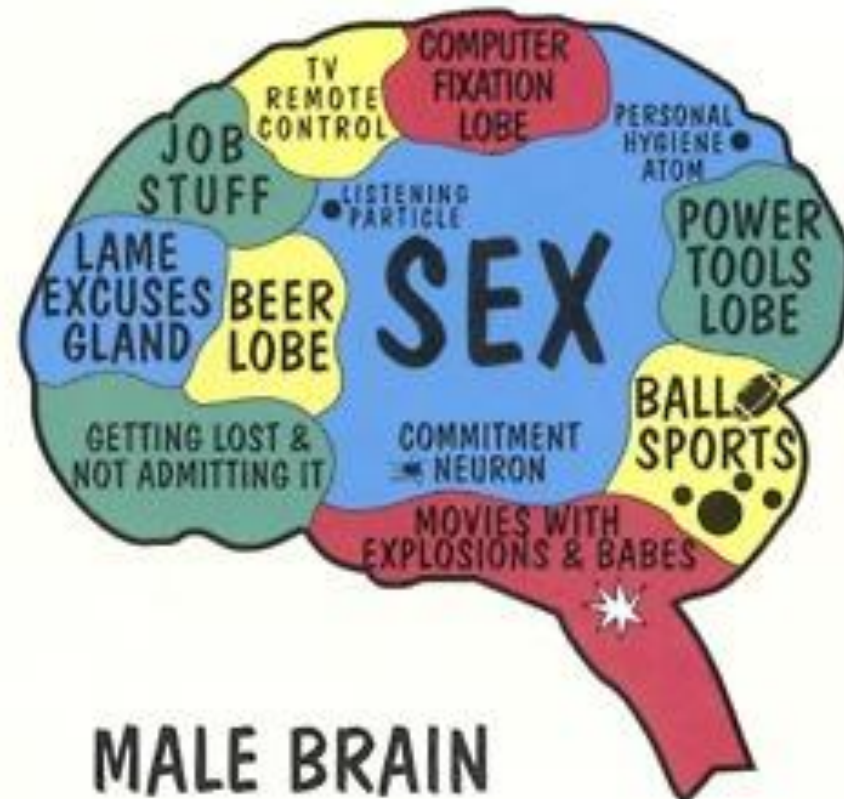
- Motivaties voor seks zijn complex
- Stimulatie en focus zijn nodig voor opwinding en een prettig gevoel
- Opwinding wordt beïnvloed door gedachten en emoties

Vershil in beleving seksualiteit

vrouwen

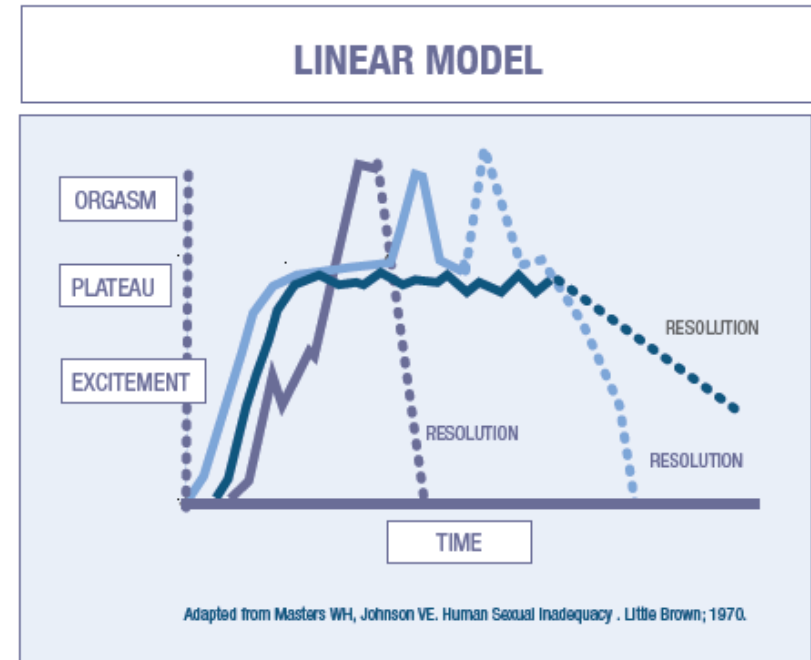
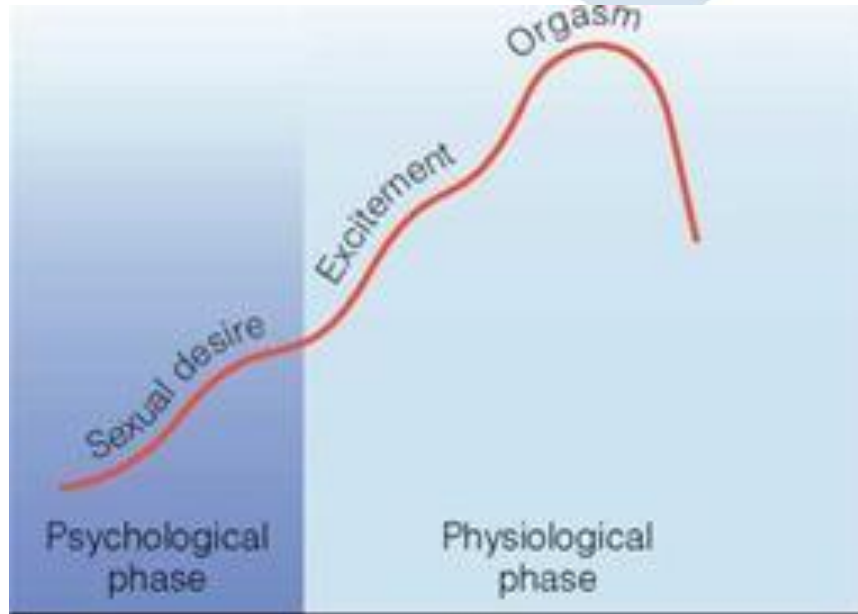
mannen

... emotioneel

... fysiek

Seksuele respons modellen

Invloed van de diagnose en behandeling van kanker op seksualiteit

Overleven staat voorop
Gevolgen voor seksualiteit (nog)
even niet aan de orde
Wel (toegenomen) behoefte aan
intimiteit

Invloed van de behandeling op zelfbeeld en seksualiteit

- Kaal
- Dik
- Verminking
- Pijn
- Ongelukkig
/depressief

Mogelijke oorzaken van verandering in seksualiteitsbeleving als gevolg van diagnose en behandeling

- De diagnose
- Veranderd lichaamsbeeld/zelfbeeld
- De behandeling
- Ervaringen rond de behandeling
- Veranderd gevoel / beleving
- Pijn
- Vermoeidheid
- Gebrek aan aandacht
- Spanning / angst
- Depressie /antidepressiva /PTSS
- Onrealistische verwachtingen

Invloed van angst en depressie op verlangen

- Depressie bij kanker komt twee keer zo vaak voor als bij de algemene bevolking
- Diagnose lastig te stellen door bijkomende factoren
  - slaapgebrek, pijn, angst, vermoeidheid
- Kip of het ei?
  - geen zin in seks als gevolg van depressie of als gevolg van antidepressiva?

Seksuele-responscyclus

Adviezen voor herstel van verlangen

Wat helpt

- Communicatie met partner!!
  - Reken af met aannames en verkeerde verwachtingen
  - Wat wil de partner, wat wil de patiënt
- Glijmiddel
- Intimiteit zonder penetratie
  - aanraken
- Verwijzing voor
  - Cognitieve gedragstherapie
  - Counseling voor patiënt en partner
  - Mindfulness (groepstherapie)

Wat niet helpt

- Goedbedoelde adviezen
  - Geduld hebben
  - Sexy lingerie
  - Komt vanzelf wel weer goed
  - Toch maar seks zonder zin

Algemene adviezen herstel na kanker ook van invloed op herstelseksualiteitsbeleving

Herstel na kanker

Detecteren behoeft psychosociale zorg

Oncologische revalidatie

Zie beslisboom oncologische revalidatie

<http://www.oncoline.nl/uploaded/docs/Oncologisch%20revalidatie/beslisboom%20Oncologische%20Revalidatie.pdf>

Vervroegde overgang en vaginale droogheid

Glijmiddelen

Parabenen en propyleen glycol →
irritatie vaginaslijmvlies

Glycerol → verhoogt de kans op
vaginale schimmel infecties

Aanbevolen

Phyto Soya vaginale gel

Multi gyn Actigel

Antidepressiva

Seksuele disfunctie is een vaak voorkomende, maar te weinig erkende bijwerking

Antidepressivum met gunstig seksueel bijwerkingenprofiel:

Bupropion en Hydroxybupropion zijn CYP2D6-remmers

Mirtazapine is slechts een zeer zwakke remmer van CYP1A2, CYP2D6 en CYP3A4. Wees voorzichtig bij gelijktijdige toediening van sterke CYP3A4-remmers

tamoxifen: - CYP2D6 /CYP3A4

letrozol: CYP2A6 en CYP2C19

exemestaan: CYP3A4

anastrozol:--

Medicamenteuze oplossingen

Flibanserin

- Multifunctioneel serotonine agonist en antagonist (MSAA)
- Is geen 'Viagra'
- Moet elke dag in genomen worden
- Duur: \$400 –\$800/maand
- Winst: ½ - 1 extra seksuele ervaring per maand
- Alleen voor pre-menopauzale vrouwen
- Niet samen met hormonale medicatie (oac/ HT)
- Absoluut geen alcohol gebruik
- Contraindicatie: hypertensie

Pink Viagra?

Wie bespreekt seksualiteit met de patiënt?

Communicatie hulpmiddelen voor de patiënt

Lastmeter:

lichamelijke problemen → seksualiteit

B-bewust

Via de site van de BVN kunnen patiënten zelf een checklist samenstellen welke ze kunnen gebruiken als communicatiemiddel

'[Seksualiteit en intimiteit\(externe link\)](#)'

Welke rol past bij jou?

- Uitdragen dat seksualiteit een normaal onderwerp is
- Vragen beantwoorden
- Proactief ter sprake brengen
- Adviseren en behandelen
- Doorverwijzen

Manieren om over seksualiteit te beginnen

1. Benoem het taboe. `Veel mensen vinden seksualiteit geen gemakkelijk onderwerp om over te praten. Mogelijk speelt het ook een rol in uw relatie Mag ik u hierover een paar vragen stellen?
  2. Een deel van de vrouwen die deze behandeling krijgt ervaart veranderingen op het seksuele vlak. Misschien maakt u dit ook mee?
  3. In ons ziekenhuis vinden we aandacht voor seksualiteit belangrijk.
  4. Bied informatie aan. Overhandig een folder over seksualiteit en geef aan dat de patiënt altijd bij u terecht kan als hij of zij naar aanleiding daarvan nog vragen heeft.
  5. Tijdens de voorlichting: vermeld de belangrijkste bijwerkingen op seksueel gebied als de patiënt met nieuwe behandeling/medicatie start.
  6. Bespreek naar aanleiding van de lastmeter. vraag de patiënt om een rapportcijfer te geven aan haar seksuele leven.
-

Project seksualiteit en borstkanker

Aanleiding:

50% van vrouwen met borstkanker ervaart seksuele disfunctie tgv behandeling

Verminderd seksueel verlangen (23-64%)

Verminderde opwinding en lubricatie (20-48%)

Dyspareunie (35-38%)

Problemen met orgasme (16-36%)

Doel:

- Verbeteren kwaliteit van zorg voor patienten met seksuele problemen ten gevolge van de behandeling van borstkanker
- Ontwikkelen polikliniek seksualiteit
- Verbeteren informatievoorziening op het gebied van intimiteit en seksualiteit

Project seksualiteit en borstkanker

- Groepsvoorlichting
  - Lage opkomst
  - 70% voorkeur online programma

- Face-to-Face contact
  - Lage zorgvraag polikliniek
  - Te confronterend

KIS studie

(kanker intimiteit en seksualiteit)

Een gerandomiseerde studie naar de effectiviteit van cognitieve gedragstherapie via internet voor problemen met seksualiteit en intimiteit bij vrouwen die zijn behandeld voor borstkanker

169 patiënten

gerandomiseerd in interventie en controlegroep

Conclusie:

Online CGT geeft significante verbetering op het gebied van seksueel functioneren, menopauzale klachten en lichaamsbeeld bij vrouwen met seksuele problemen na de behandeling van borstkanker

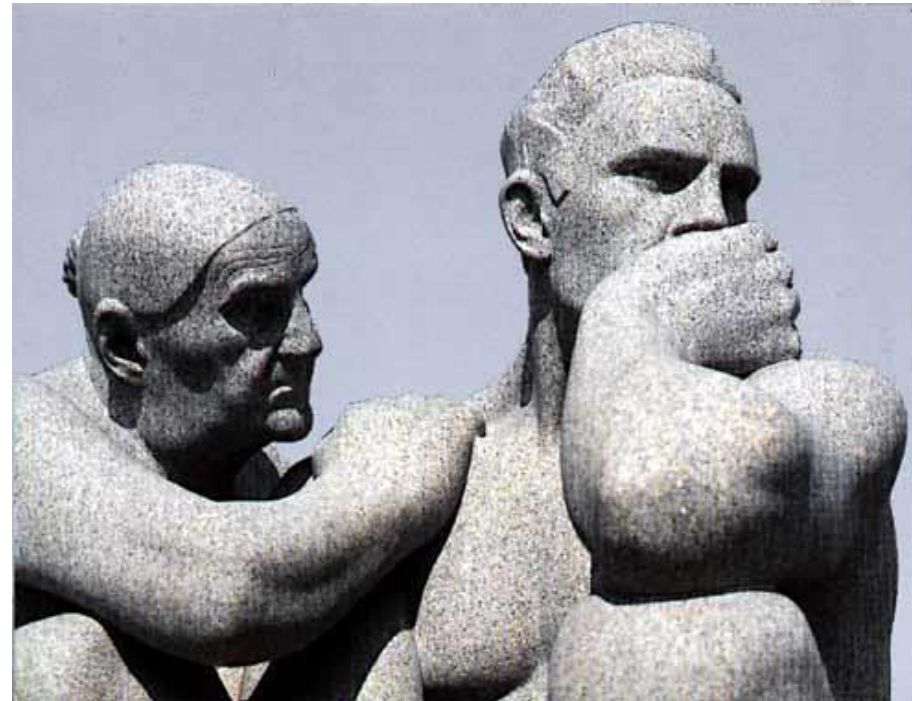
Internettherapie

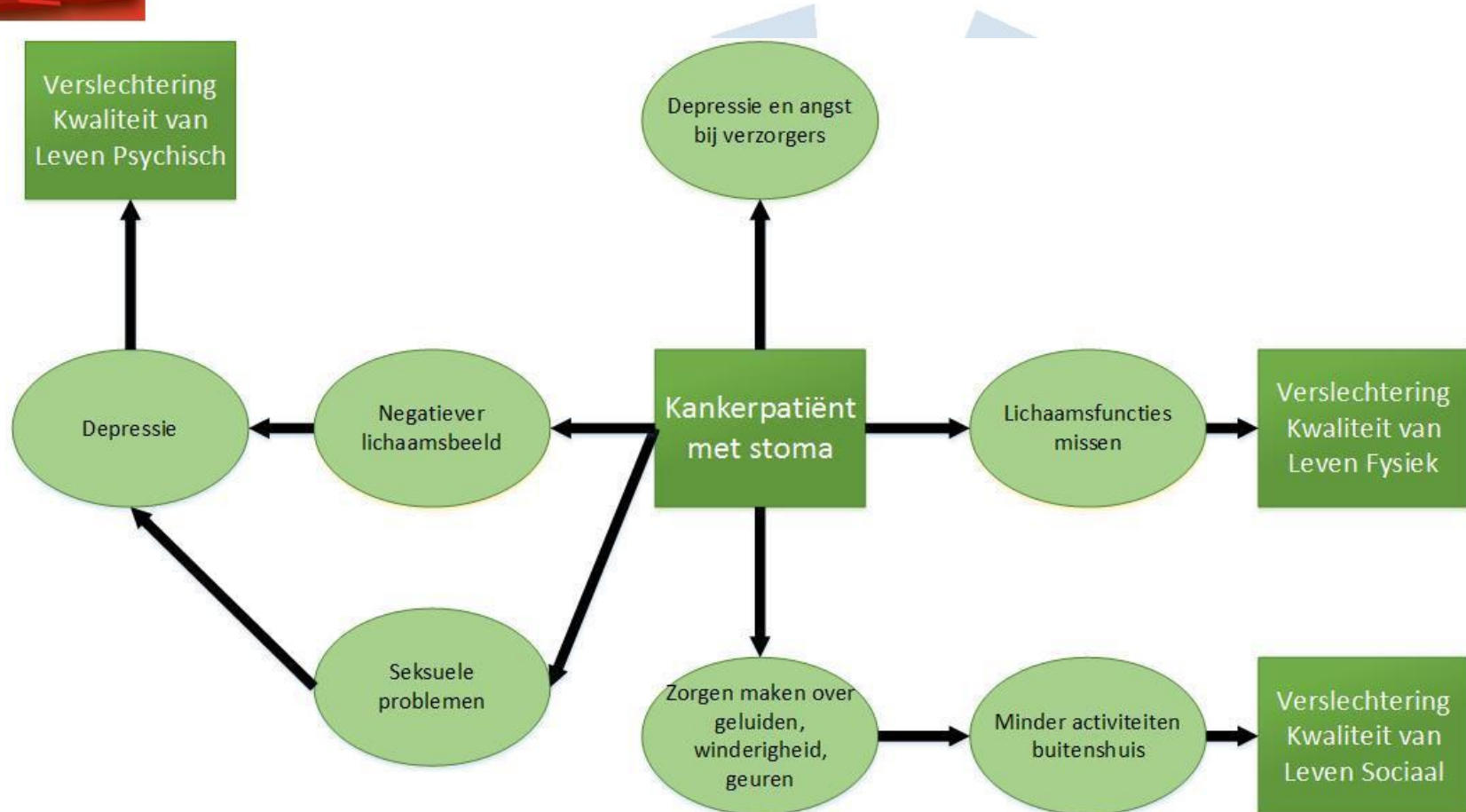
- Voordelen internet therapie ten opzichte van de bestaande face-to-face
  - Drempelverlagend: makkelijker over seksuele klachten te 'praten' met een psycholoog of seksuoloog via internet
  - Mogelijkheid therapie op zelfgekozen momenten te kunnen volgen
- Nadeel: wordt niet vergoed
- <https://www.avl.nl/topmenu/over-avl/nieuws/cognitieve-gedragstherapie-via-internet-is-effectief-bij-seksuele-problematiek-na-borstkanker/>
- <http://stichting-ok.nl/online-therapie-na-kanker/>

Uit de praktijk: casus coloncarcinoom

Vrouw 45 verzorgt stoma
echtgenoot 50.
Veel problemen rond stoma eerste
half jaar, met name lekkage.
Gaat nu na ruim 1 jaar iets beter.
Geen seksuele relatie meer sinds
diagnose. Intimiteit neemt af.
Echtgenoot trekt zich terug en
vrouw ziet echtgenoot als
‘patiënt’.
Beiden vermijden seksueel contact

Uit de praktijk: Casus mammacarcinoom

Anneke 31 jaar

Mammacarcinoom rechts 3 cm

NAC

Lumpectomie en SWK procedure

`Radiotherapie

Hormonale therapie

Sociaal:

2 kinderen 5 en 7 jaar

Goede relatie, ook seksueel

Echtgenoot werkt op zee

1 week / 5 weken thuis

Vervolg casus mammacarcinoom

anamnese

Probleem: pijn bij het vrijen
door verminderde lubricatie

- Veranderingen relatie?
  - toegenomen intimiteit
- Zin in vrijen?
  - Onveranderd
- Effect pijn?
  - geen orgasme

Recidiverende cystitis

Seksuele hygiëne?

interventie

- Glijmiddel
  - → positief effect
- Ander glijmiddel
- ..mg furadantine na seksuele activiteit

